

lub innymi pytaniami lub wnioskami, ale ostatecznie całość badania, jak i sporządzana na jego podstawie analiza, wydaje mi się pracą ze wszech miar wartościową, inspirującą, naukowo ważką. Badania i wnioski, jakie z nich wyciągnięto są głębokie, odpowiadają na najważniejsze postawione sobie przez zespół badaczy problemy naukowe i – co także cenne – autorzy otwierają perspektywę dalszych badań, nowych pytań i odpowiedzi.

Krzysztof Wielecki

Andrzej Franciszek Dziuba, *Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski a Skierniewice i ziemia skierniewicka, Skierniewice : Miejska Biblioteka Publiczna im. Władysław Reymonta w Skierniewicach 2022, 396 s.*

Kościół jako wspólnota Apostołów i uczniów z czasem rozrastała się w wielką rodzinę zwiastującą nieustannie orędzie Ewangelii. Moc Ducha Świętego staje się nową mocą w tym dziele szerzenia dobrej nowiny. Nauczanie i głoszenie tylko dzięki tym darom mogą osiągnąć wyjątkowe skutki zbawcze, budowane na drogach ewangelicznego życia.

Zapoczątkowane dzieło Jezusa Chrystusa z czasem stało się widzialnym znakiem różnorodnych struktur, które dalej kontynuują to ewangeliczne przesłanie: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28, 19). Z czasem powstały wspólnoty, parafie, diecezje i bardziej zorganizowane lokalne Kościoły. W tym dziele jest także Kościół w Polsce. W czasach po II wojnie światowej znaczącą postacią był kard. Stefan Wyszyński, prymas Polski. Jako arcybiskup metropolita warszawski był także biskupem Skierniewic i ziemi skierniewickiej.

Autorem prezentowanej książki jest bp Andrzej F. Dziuba, od 2004 r. biskup łowicki, z nominacji św. Jana Pawła II. Przez wiele lat kierował Katedrą Historii Teologii Moralnej na Wydziale Teologicznym KUL i ATK-UKSW. Jest członkiem Rady Naukowej Głównej Biblioteki Lekarskiej oraz patronem Fundacji im. Kardynała Józefa Glempa w Londynie oraz delegatem Konferencji Episkopatu Polski na Międzynarodowe Kongresy Eucharystyczne. Jest autorem wielu książek, artykułów i studiów naukowych, a także popularno-naukowych.

Książkę bp. Andrzeja F. Dziuby otwiera spis treści (s. 3–5), słowo wstępne Krzysztofa Jażdżyka (s. 7), prezydenta Skierniewic, motto z wypowiedzi kard. S. Wyszyńskiego w Skierniewicach (s. 9) oraz słowo autora (s. 11–13). Zamieszczone z kolei dwadzieścia dwa rozdziały prezentują tematy odnoszące się do szczegółowych zagadnień zakreślonych w ich tytułach.

Oto tytuły poszczególnych rozdziałów: 1. *Pierwsza wizyta „Ad limina Apostolorum” (1951 r.) i uwięzienie*, s. 15–25; 2. *Kapelusz kardynalski i zatrzymanie pociągu na dworcu kolejowym w Skierniewicach (19 czerwca 1957 r.)*, s. 27–35; 3. *Wizyta w parafii pw. św. Jakuba Apostoła w Skierniewicach oraz poświęcenie sztandaru kolejarzy (8 września 1957 r.)*, s. 37–58; 4. *Wizytacja kanoniczna w parafii pw. Znalezienia Krzyża Świętego w Lipcach Reymontowskich (20–21 sierpnia 1960)*, s. 59–78; 5. *Czas Soboru Watykańskiego II (1962–1965)*, s. 79–98.

Dalsze rozdziały przybliżają kolejne miejsca aktywności duszpasterskiej Prymasa Polski: 6. *Konsekracja kościoła w parafii pw. Znalezienia Krzyża Świętego w Lipcach Reymontowskich (3 czerwca 1967 r.)*, s. 99–105; 7. *Wyjazd „Ad limina Apostolorum” (1968 r.) i przygotowania do Synodu Biskupów (1969 r.)*, s. 107–113; 8. *Madonna prymasowska*, s. 115–119; 9. *Pielgrzymka do Wiecznego Miasta (1970 r.) i II Synod Biskupów (1971 r.)*, s. 121–127; 10. *Nabożeństwo majowe w parafii pw. św. Jakuba Apostoła w Skierniewicach (22 maja 1971 r.)*, s. 129–138; 11. *Wizytacja kanoniczna w parafii pw. św. Stanisława, biskupa i męczennika w Godzianowie (29–30 maja 1972 r.)*, s. 139–153.

Kolejne lata posługi prymasowskiej kard. Stefana Wyszyńskiego, obok watykańskich, także znaczone były obecnością duszpasterską na ziemi skierniewickiej: 12. *Sakrament bierzmowania w parafii pw. Znalezienia Krzyża Świętego w Lipcach Reymontowskich (21 września 1972 r.)*, s. 155–159; 13. *„Ad limina Apostolorum” (1973 r.) i III Synod Biskupów (1974 r.)*, s. 161–166; 14. *Adwentowa modlitwa w parafii pw. św. Wojciecha, biskupa i męczennika w Makowie (20 grudnia 1974 r.)*, s. 167–174; 15. *Trzy jubileuszowe pielgrzymki do Wiecznego Miasta (1975 r.) i bierzmowanie w parafii pw. Znalezienia Krzyża Świętego w Lipcach Reymontowskich (8 czerwca 1975 r.)*, s. 175–190.

Dalsze rozdziały studium bp. Andrzeja F. Dziuby przybliżają rodzenie się nowych parafii w Skierniewicach i okolicy: 16. *Parafia i świątynia na Rawce*, s. 201–225; 17. *Parafia i świątynia na Widoku*, s. 227–244; 18. *Parafia i świątynia w Stachlewie*, s. 245–259; 19. *Parafia i świątynia w Kamionie Skierniewickim*, s. 261–291; 20. *Cywilna parafia Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny*, s. 293–323. W części końcowej wskazano jeszcze na: 21. *Przywoływane Skierniewice*, s. 325–332; 22. *Pożegnanie i wdzięczność*, s. 333–342. Dzieło bp. Andrzeja F. Dziuby zamyka zakończenie (s. 343–346) oraz indeks nazwisk (s. 347–351).

Łowicki biskup do prezentowanego studium dodał jeszcze załącznik zatytułowany: *Stefan Kardynał Wyszyński – pasterz i świadek* (s. 353–396).

Po wstępie (s. 353) całość podzielono na 10 zwartych fragmentów: 1. *Lata młodości i nauki 1901–1924* (s. 353–356); 2. *Lata działalności kapłańskiej i dalszych studiów 1924–1946* (s. 356–358); 3. *Dwa i pół roku biskupiej posługi w Lublinie 1946–1948* (s. 358–360); 4. *Początki posługi prymasowskiej 1948–1953* (s. 360–364); 5. *Uwięzienie i odosobnienie 1953–1956* (s. 364–368); 6. *Lata millenium i terroru 1956–1970* (s. 369–373); 7. *Lata budzenia i dojrzewania przemian 1970–1978* (s. 373–376); 8. *Prymas Tysiąclecia i Jan Paweł II 1978–1981* (s. 376–381); 9. *Odchodzenie i śmierć 1981* (s. 381–384); 10. *Ku przyszłości* (s. 384–388). Dodano jeszcze zakończenie (s. 388–389) i wybór bibliografii (s. 391–396).

Wraz z objęciem misji arcybiskupstwa metropolity gnieźnieńskiego i warszawskiego oraz prymasa Polski w 1948 r. kard. Stefan Wyszyński stał się biskupem Skierniewic i ziemi skierniewickiej. Było to szczególnie symboliczne ze względu na fundację miasta przez abp. Jana Sprowskiego (1453–1464) przed ponad 500 laty. Szczególnie znaczącym elementem był fakt, iż to w Skierniewicach mieszkało kilku prymasów Polski, wśród nich abp Ignacy Krasicki.

W prezentowanej książce prymas Wyszyński ukazany został w szerszym kontekście, tak kościelnym jak i religijnym. Jednocześnie także narodowym oraz społecznym i kulturowym, a w pewnym sensie polityczno-narodowym. Co więcej jest on ukazany tak w kontekście lokalnego Kościoła gnieźnieńskiego i warszawskiego, jak i w całej Polsce oraz Kościele powszechnym. Godność kardynalska wpisywała go w uniwersalność Kościoła. Takie tło pozwala lepiej rozeznaczyć liczne lokalne treści i informacje, a także ich interpretację.

Słusznie pisze we wstępie bp Andrzej F. Dziuba: „Otwierając tę książkę, spoglądać będziemy w niezbyt odległą historię, może dla wielu to jeszcze przeżycia i pamięć, a może i osobisty udział w opisywanych wydarzeniach i dziełach” (s. 11). To zachęta do pamięci i wspomnień, do bliskości i życia dziejami zbawienia, w które jest wpisany każdy ochrzczony, a więc i kard. Stefan Wyszyński.

Godne uwagi jest zauważenie znakomitego operowania źródłami oraz literaturą. Autor wyłuskał wiele treści i stworzył z nich mozaikę, w której centrum ukazana jest postać i dzieło Prymasa Tysiąclecia, zwłaszcza na rzecz Skierniewic i ziemi skierniewickiej. Oczywiście, zapewne jest jeszcze możliwość uzupełnienia tego obrazu i o inne elementy.

Mając na względzie wspomniane bogate źródło trzeba wskazać, że autor miał m.in. dostęp do nieopublikowanego jeszcze całego zbioru *Pro memoria*, codziennych notatek kard. Stefana Wyszyńskiego. To dostęp do zapisywanych, niemal codziennie, obrazów jego posługi prymasowskiej, i to

czynionych przez niego samego. Dzięki temu prezentowane opracowanie jest interesującym obrazem i stanowi fascynujące opracowanie.

Autor obficie cytuje różne dokumenty, tak kościelne jak i świeckie. Wydaje się jednak, że to celowy zabieg, aby ukazać ciągłość faktów i wydarzeń, które tak przebiegały w *curriculum vitae* prymasa Wyszyńskiego. W tym kontekście niekiedy widać schematyczność działania urzędów państwowych. To zapewne efekt aparatu biurokratycznego, który zniewalał pracownika. Trzeba jednak pamiętać, że wielu z nich była świadomych wrogiej działalności wobec Kościoła katolickiego, i to z wynagrodzeniem, na które łożyło społeczeństwo.

W tym kontekście słuszna jest uwaga Krzysztofa Jażdżyka, prezydenta Skierniewic: „Szczególnej wartości niniejszej książki dodaje baza materiałowa, oparta na licznych archiwaliach i dokumentacji fotograficznej [...]. To także cenne źródło wiedzy o lokalnej historii, osadzonej w trudnych realiach Polski powojennej, politycznie zależnej od sił zewnętrznych” (s. 7).

Dzięki szerokiemu ukazaniu prymasa Polski w Skierniewicach i na ziemi skierniewickiej wybrzmiał przykład jego posługi w parafiach, zwłaszcza archidiecezji gnieźnieńskiej i warszawskiej. Tutaj mocno staje troska duszpasterska o zapewnienie infrastruktury parafialnej wobec skupisk mieszkalnym. Jednocześnie ukazuje się spojrzenie ku przyszłości. W ten sposób autor ukazał jeszcze jedną cechę Prymasa Tysiąclecia na przykładzie Skierniewic i okolicy. Kardynał był wrażliwy na potrzeby duchowe „Małej Ojczyzny”, jaką tworzyła ta część archidiecezji warszawskiej.

Ważnym elementem formalnym jest indeks nazwisk. To ważny materiał pomocniczy w lekturze książki historycznej. Niestety zakradły się tam nieścisłości czy wręcz błędy. Na przykład ks. prał. Bruno Dąbrowski został opatrzony skrótem „abp” (s. 347). Pytania do redakcji o konsekwencje stosowania w indeksie skrótu „św.”, „prał.” czy „abp”.

Ważnym dodatkiem do książki jest załącznik. Pozwala on poznać kard. Stefana Wyszyńskiego, w szerszym kontekstem, poprzez jego krótkie *curriculum vitae*. Dzięki temu niektóre szczegóły, omawiane w książce, mogą być bardziej zrozumiałe. Pomaga to także we właściwym zrozumieniu skrótów narracyjnych. Dobrze, że dodano także wybór bibliografii, co pozwala na ewentualne dalsze lektury i pogłębienie wiedzy o honorowym obywatelu Miasta Skierniewice.

Biskup Andrzej F. Dziuba przez omawianą książkę wpisuje się twórczo w refleksję nad dziejami Skierniewic i ziemi skierniewickiej. Stosowany język i terminologia pozwala zauważyć, iż jest mu bliska ta historia. Wynika to

zapewne z jego posługi biskupiej na rzecz mieszkańców diecezji łowickiej. Autor także rozumie specyfikę tego regionu Polski i Kościoła, znając bardzo dobrze, z wcześniejszych badań i publikacji własnych, historię ludzi i wydarzeń z przeszłości.

Słusznie zauważa prezydent Skierniewic, pisząc we wstępie: „W sposób szczególny pragnę wyrazić wdzięczność Autorowi – Jego Ekscelencji Księdzu Biskupowi Andrzejowi Franciszkowi Dziubie – za trud włożony w powstanie dzieła, a także za inspirację do podjęcia wspólnie tej zaszczytnej inicjatywy” (s. 7). Można zatem wyrazić nadzieję, że po wydaniu już dwóch tomów „Rocznika Skierniewic”, w kolejnych, pojawią się studia nad kard. Stefanem Wyszyńskim, Prymasem Polski, odnoszące się nie tylko do miasta Skierniewice, ale także i szerszej „Małej Ojczyzny”. W ten sposób refleksja nad dziejami miasta i okolicy stanie się bardziej dostępna i pogłębiona.

ks. Władysław Wyszowadzki

Andrzej Franciszek Dziuba, *Pasterz. Kard. Józef Glemp – Dzieje życia od narodzin do roku 1981*, Warszawa : Wydawnictwo Stacja7 2023, 283 s. + 42 nlb.

Dzieje Kościoła zawsze znaczone są bogactwem faktów, wydarzeń czy miejsc. Jednak szczególnie ważne są osoby wpisane we wskazywane elementy historii. Ich poznawanie, w miarę możliwości jak najbardziej kompleksowe, jest ważnym elementem wszelkich badań historycznych. Oczywiście, Kościół jako pielgrzymujący lud Boży Nowego Przymierza jest wspólnotą bosko-ludzką i stąd wymaga jeszcze innych narzędzi badawczych.

Historia Polski, a zwłaszcza Kościoła w Polsce, szczególnie związana była z posługą prymasa Polski. Wobec takiej opinii trzeba już na wstępie wskazać, że sytuacja ta znacznie, wręcz diametralnie się zmieniła po ostatnich decyzjach Stolicy Apostolskiej z 25 marca 1992 r. Faktycznie prymas Polski został całkowicie zmarginalizowany. Oczywiście, to nie jest jedyny czynnik i zapewne nie najważniejszy, ale formalno-prawny. Rodzi to liczne wątpliwości i pytania, zwłaszcza mając na względzie niezwykle pozytywną i twórczą przeszłość, która się sprawdziła do ostatnich lat, nie tylko w płaszczyźnie kościelnej, ale także społeczno-narodowej oraz kulturowej, a do pewnego stopnia także politycznej.

W tym kontekście, wydaje się, że dość łatwo można wskazać, iż takie dziedzictwo spełniał także kard. Józef Glemp, a więc Prymas Przełomu Tysiąc-